

ЗДАТНІСТЬ ЮРИДИЧНОЇ ОСОБИ БУТИ ПОЗИВАЧЕМ ТА ВІДПОВІДАЧЕМ У СУДІ ЯК ІСТОТНА ОЗНАКА ЮРИДИЧНОЇ ОСОБИ

LEGAL ENTITY'S ABILITY TO BE A PLAINTIFF AND A DEFENDANT IN THE COURT AS A LEGAL ENTITY'S ESSENTIAL ATTRIBUTE

Кройтор В.А., д.ю.н., професор,
професор кафедри цивільного права та процесу
Харківський національний університет внутрішніх справ

У статті зазначається, що ураховуючи сучасні тенденції розвитку нашого суспільства, у держави є нагальна потреба встановити більш чіткі правила щодо юридичних осіб з метою їх належного функціонування в цивільному обороті, підвищення підприємницької активності, що має привести до відповідного збільшення надходження до бюджетів всіх рівнів у державі.

Аргументовано, що однією з найбільш важливих характеристик юридичної особи, що потребує чіткого законодавчого врегулювання, є її визначальні риси, які вирізняють її з-поміж інших суб'єктів права, і, зокрема, одна з головних ознак – здатність юридичної особи бути позивачем та відповідачем у суді.

Зроблено висновок про те, що кожна із суттєвих ознак поняття юридичної особи має своє призначення, а всі разом вони є конститутивними (утворюючими) правової конструкції юридичної особи.

Аргументовано, що тільки тоді, коли в певній організації наявні всі ознаки юридичної особи, вона визнається юридичною особою. Така юридична особа стає суб'єктом цивільних правовідносин і наділяється цивільною правоздатністю та дієздатністю (правосуб'єктністю).

Юридична особа є міжгалузєвою категорією, а не лише цивільно-правовою. Разом з тим можна констатувати, що найбільш практична необхідність в інституті юридичної особи продиктована саме потребами цивільного права.

Встановлено, що практична необхідність в інституті юридичної особи важлива також і для інших галузей права. Так, юридичні особи, як і фізичні особи, можуть бути суб'єктами цивільних процесуальних правовідносин, якщо вони визнані суб'єктом цивільного процесуального права, носіями процесуальних прав та обов'язків.

Поняття суб'єкта права нерозривно пов'язується з категорією цивільної процесуальної правоздатності, що виникає в юридичних осіб одночасно з дієздатністю, та відповідно до статей 46, 47 ЦПК України нею наділяються, крім фізичних осіб, також і юридичні особи.

Ключові слова: учасники цивільних правовідносин, юридична особа, ознаки юридичної особи, організаційна єдність, відокремлене майно, самостійна цивільно-правова відповідальність, виступ в обороті від свого імені, здатність юридичної особи бути позивачем і відповідачем у суді.

Considering the current tendencies in the development of our society, the state has an urgent need to establish clearer rules for legal entities with the aim of their proper functioning in civil circulation, increasing the entrepreneurial activity, which should lead to a corresponding increase in revenue of all levels' budgets in the state.

It has been argued that one of the most important characteristics of a legal entity that requires clear legislative regulation is its defining features that distinguish it from other legal subjects, in particular, one of the main features is the ability of a legal entity to be a plaintiff and a defendant in the court.

It has been concluded that each of the essential features of the concept of a legal entity has its purpose, and all of them together are constitutive (forming) ones for a legal entity's statutory concept.

It has been argued that if a certain company has all the characteristics of a legal entity, it is recognized as a legal entity. Such a legal entity becomes the subject of civil legal relations and is endowed with civil legal capacity and legal capability (legal personality).

A legal entity is an interdisciplinary category, it is not just a civil one. At the same time, it is possible to acknowledge that the most practical necessity for the institution of a legal entity is precisely dictated by the needs of civil law.

It has been established that the practical necessity for the institution of a legal entity is also important for other branches of law. Thus, legal entities as well as individuals can be subjects of civil procedural legal relations, if they are recognized as subjects of civil procedural law, as bearers of procedural rights and obligations.

The concept of a legal subject is inextricably related to the category of civil procedural legal capacity, which legal entities have simultaneously with legal capability; and it is granted both to legal entities and individuals in accordance with the Articles 46, 47 of the Civil Procedural Code of Ukraine.

Key words: participants of civil legal relations, a legal entity, attributes of a legal entity, integrity, solitary property, independent civil liability, participate in circulation in one's own name, ability of a legal entity to be a plaintiff and a defendant in the court.

Постановка проблеми. Учасниками цивільних правовідносин поряд з фізичними особами є також юридичні особи, у створенні та функціонуванні яких беруть участь фізичні особи. Як слушно відзначає О. С. Яворська, сучасні економічні системи немислимі без існування різного роду об'єднань, союзів, спілок. Вони поєднують особисті зусилля та капітали для досягнення певних цілей. Основною правовою формою таких колективних утворень, які беруть участь у цивільному обігу, є конструкція юридичної особи [1, с. 301].

Юридична особа – спеціальна юридична конструкція, яка дає можливість виражати колективний інтерес фізичних осіб від імені однієї особи і тим персоніфікувати цивільні відносини. Інститут юридичної особи вводиться для того, щоб його норми закріпили організаційно-структурну та функціональну єдність відмінного від фізичної особи учасника цивільних відносин, установили межі її цивільної правоздатності та дієздатності, визначили порядок створення та припинення, врегулювали низку питань,

що загалом дають можливість визначити її правове становище [2, с. 131]. Ураховуючи сучасні тенденції розвитку нашого суспільства, в держави є нагальна потреба встановити більш чіткі правила щодо юридичних осіб з метою їх належного функціонування в цивільному обороті, підвищення підприємницької активності, що має привести до відповідного збільшення надходження до бюджетів усіх рівнів у державі.

Однією з найбільш важливих характеристик юридичної особи, що потребує чіткого законодавчого врегулювання, є її визначальні риси (юридичні ознаки), які вирізняють її з-поміж інших суб'єктів права, і, зокрема, одна з головних ознак – здатність юридичної особи бути позивачем і відповідачем у суді.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблема тиці юридичних ознак юридичних осіб приділяли увагу такі науковці, як Т. В. Блащук [3], В. І. Борисова [4; 5], Ю. М. Жорнокуй [2], О. І. Зозуляк [6], І. Р. Калаур [7], І. М. Кучеренко [8], В. Д. Фролов [9; 10], О. С. Явор-

ська [1] та ін. Окремі аспекти цієї проблеми досліджувались автором цієї праці [11–14]. Проте, поза увагою вчених залишилися практичні проблеми, пов'язані з визначенням сутності саме такої ознаки юридичної особи, як здатність юридичної особи бути позивачем і відповідачем у суді.

Саме правова характеристика вказаної ознаки й буде метою нашого дослідження.

Виклад основного матеріалу дослідження. Згідно зі ст. 80 ЦК України юридичною особою є організація, створена та зареєстрована в установленому законом порядку. Юридична особа наділяється цивільною правоздатністю та дієздатністю, може бути позивачем і відповідачем у суді [15]. Варто зауважити, що на відміну від попереднього Цивільного кодексу, а саме, Цивільний кодекс УРСР 1963 р., новий Цивільний кодекс не вміщує розгорнутого визначення юридичної особи, а вказує лише на найбільш суттєві ознаки щодо сутності та легальності.

Згідно з ще донедавна чинним законодавством – ст. 23 Цивільного кодексу УРСР 1963 р. – юридичними особами визнавалися організації, що мали відокремлене майно, від свого імені могли набувати майнових і особистих майнових прав і нести обов'язки, бути позивачами та відповідачами в суді, арбітражі або третейському суді [16].

Маю зазначити, що проблема визначення поняття юридичної особи та його сутнісних ознак не є новою в доктрині науки цивільного права, і може пов'язуватися насамперед зі складністю визначення самого поняття.

Як слушно зауважила О. С. Гусак, у системі наукових юридичних досліджень принципове значення має аналіз поняттєво-категоріального апарату. Актуальність такого дослідження має як теоретико-правове підґрунтя, так і практичну необхідність доктринального пізнання, оскільки має забезпечити науково обґрунтований підхід до однозначного розуміння відповідних правових категорій, а в практичному плані має сприяти виробленню єдиних підходів до розуміння категорій юриспруденції з метою їх правильного та однотипного застосування в межах юридичної практичної діяльності [17, с. 70]. Ця проблема досліджується і в зарубіжній юридичній літературі, зокрема Крістофер Гаттон (Christopher Hutton) зазначає, що «право є вежею, побудованою мовою» [18, с. 4]. У зв'язку з цим також доречно навести позицію М. І. Любченко, що право може бути ефективним регулятором суспільних відносин тільки тоді, коли його внутрішня і зовнішня форми відповідають найвищим стандартам юридичної техніки. Реалізація принципів права, прав і свобод людини і громадянина неможлива без визначеності, ясності та недовзначності правових приписів, у яких закріплюються норми права. Мова нормативно-правових та інших юридичних актів, юридичної науки і практики є одним із важливих показників рівня розвитку правової системи суспільства. Держава має бути зацікавлена в юридичній мові, зрозумілій для всіх учасників суспільних відносин, що стане надійним засобом комунікації в процесі правового регулювання, управління і судочинства [19, с. 6].

Як доречно відзначають В. І. Борисова та І. П. Жигалкін, дефініція не може охоплювати предмет всебічно та з вичерпною повнотою. Вона лише стисло характеризує сутність предмета, встановлюючи його чіткі межі [20, с. 141]. На мою думку, у визначення поняття повинні включатися лише такі ознаки сутнісного змісту, що притаманні їм і відрізняють від інших понять, та щоб поняття не було переважано зайвою деталізацією і, відповідно, невизначеністю. Відповідно спробуємо проаналізувати легальне визначення поняття юридичної особи для того, щоб виявити її суттєві ознаки.

Перед тим слід зауважити, що в питанні про ознаки юридичної особи серед вчених поширена думка про те, що «немає підстав вважати, що змінився принциповий підхід до визначення ознак юридичної особи» [21, с. 109].

Традиційно в науковій літературі виділяють і обґрунтовують такі ознаки юридичної особи: майнову відокремленість; організаційну єдність; виступ у цивільному обороті від свого імені; здатність нести самостійну майнову відповідальність [20, с. 142–143]. Як відзначають в юридичній літературі, незалежно від того, що деякі з вказаних ознак не знайшли свого закріплення в легальному визначенні, визнати організацію юридичною особою можливо лише за наявності сукупності вказаних ознак. В. І. Борисова та І. П. Жигалкін вважають, що ознаки юридичної особи – це імперативні вимоги до організації, дотримання яких дозволяє останній стати суб'єктом цивільних правовідносин. Виходячи з наведеного, вчені зазначають, що юридична особа – організація, що визнається державою як суб'єкт права, виступає в цивільному обороті від власного імені, має відокремлене майно, яке належить їй залежно від виду (приватна чи публічна) на праві власності або на іншому речовому праві, несе самостійну відповідальність за своїми зобов'язаннями [20, с. 144].

В юридичній літературі виділяється ще й *легалізаційна ознака*. Юридична особа має бути в установленому порядку легалізована. Для юридичних осіб, що створюються дозвільним або нормативно-явочним порядком, це означає, що юридична особа має бути зареєстрована та отримати в разі необхідності спеціальні дозволи на здійснення своєї статутної діяльності [22, с. 76]. Кожна із зазначених ознак має своє призначення, а всі разом вони є конститутивними (утворюючими) правової конструкції юридичної особи.

Як зазначає О. С. Яворська, перелічені ознаки визнають істотними. Неістотними (похідними, додатковими) вважають такі: право на рахунок у банку, наявність печатки тощо. Проте не всі з названих істотних ознак є визначальними, первинними для характеристики юридичної особи. Так, у сучасних умовах можливе створення юридичної особи однією фізичною особою (приватне підприємство). Такої ознаки, як організаційна єдність, тобто в деякому розумінні організований колектив, зовсім немає [1, с. 293].

Однак слід визнати, що ці суперечки мають головним чином теоретичну спрямованість, оскільки з погляду практичного, усі ознаки юридичної особи є однаково важливими. Цю точку зору поділяє й сучасна українська цивілістика [23, с. 35].

Вважаю за необхідне більш детально зупинитись на такій *ознаці юридичної особи, як здатність юридичної особи бути позивачем та відповідачем у суді*. На мою думку, така ознака юридичної особи, як здатність юридичної особи бути позивачем та відповідачем, є суттєвою ознакою юридичної особи. І тільки тоді, коли в певній організації наявні всі ознаки юридичної особи, вона визнається юридичною особою. Така юридична особа стає суб'єктом цивільних правовідносин і наділяється цивільною правоздатністю та дієздатністю (правосуб'єктністю).

Проте деякі інші науковці цю ознаку (здатність бути позивачем або відповідачем у суді) розглядають як складову частину більш загальної властивості – можливості бути самостійним учасником цивільного обігу [20, с. 143].

Як зазначає В. Д. Фролов, проблема, що виникає, складається з двох частин: по-перше, потрібно з'ясувати, чи є здатність бути позивачем або відповідачем у суді самостійною ознакою юридичної особи, чи входить до складу здатності бути самостійним учасником цивільного обігу; по-друге, варто поставити питання, чи взагалі наявність у юридичної особи цивільної правоздатності та дієздатності є ознакою цього поняття [10, с. 223]. Далі вчений зазначає, що стосується здатності юридичної особи бути позивачем або відповідачем у суді, це є окремим проявом правосуб'єктності юридичної особи, оскільки в цьому випадку йдеться не тільки про реалізацію, а й про порядок захисту цивільних прав останньої [10, с. 223]. Тобто автор погоджується з раніше висловленою в юридичній літературі позицією з цього питання [23, с. 115].

Згідно зі ст. 80 Цивільного кодексу України, «Юридичною особою є організація, створена і зареєстрована у встановленому законом порядку. Юридична особа наділяється цивільною правосудатністю і дієздатністю, може бути позивачем та відповідачем у суді» [15]. Як бачимо, новий ЦК України зберіг таку ознаку юридичної особи, як здатність бути позивачем та відповідачем у суді, і тим самим певним чином підвів ризик під дискусією в науці цивільного права з приводу доцільності виділення такої ознаки юридичної особи.

Юридична особа є міжгалузеву категорією, а не лише цивільно-правовою. Разом з тим можна констатувати, що найбільш практична необхідність в інституті юридичної особи продиктована саме потребами цивільного права.

Так, юридичні особи, як і фізичні особи, можуть бути суб'єктами цивільних процесуальних правовідносин, якщо вони визнані суб'єктом цивільного процесуального права, носіями процесуальних прав та обов'язків. Поняття суб'єкта права нерозривно пов'язується з категорією цивільної процесуальної правосудатності, котра виникає в юридичних осіб одночасно з дієздатністю, і відповідно до статей 46, 47 ЦПК України нею наділяються крім фізичних осіб також і юридичні особи.

Слід звернути увагу на те, що й новий ЦПК України, прийнятий 18 березня 2004 року, визначає в ст. 46 цивільну процесуальну правосудатність як здатність мати цивільні процесуальні права та обов'язки сторони, третьої особи, заявника, заінтересованої особи (цивільна процесуальна правосудатність), що мають усі фізичні і юридичні особи. Щодо поняття цивільної процесуальної дієздатності, то

вона визначається як здатність особисто здійснювати цивільні процесуальні права та виконувати свої обов'язки в суді (цивільна процесуальна дієздатність), що мають фізичні особи, які досягли повноліття, а також юридичні особи (ст. 47 ЦПК України).

Маємо при цьому відзначити, що суб'єктом цивільних процесуальних правовідносин можуть бути також організації, котрі не є юридичними особами, на підставі наданих їм законом прав і покладених обов'язків щодо участі в цивільному процесі. Наявність статусу юридичної особи ще недостатньо для того, щоб організація мала можливість бути яким-небудь суб'єктом певних цивільних процесуальних правовідносин і здійснювати його права.

Висновки. Підсумовуючи проведене дослідження, варто запропонувати такі висновки. Проблема визначення поняття юридичної особи та її сутнісних ознак не нова в доктрині науки цивільного права, і може пов'язуватися насамперед зі складністю визначення самого поняття.

Кожна з юридичних ознак поняття юридичної особи має своє призначення, а всі разом вони є конститутивними (утворюючими) правової конструкції юридичної особи. Одна з найбільш важливих характеристик юридичної особи, що потребує чіткого обов'язкового законодавчого врегулювання, – здатність юридичної особи бути позивачем і відповідачем у суді.

Юридична особа є міжгалузеву категорією, а не лише цивільно-правовою. Разом з тим, можна констатувати, що найбільш практична необхідність в інституті юридичної особи продиктована саме потребами цивільного права.

ЛІТЕРАТУРА

1. Яворська О. Поняття і сутність юридичної особи в сучасних умовах. *Вісник Львівського університету. Серія: Юридична*. 2001. Вип. 36. С. 301–305.
2. Жорнокуй Ю. М. Проблематика конструкції «юридичної особи». Ознаки юридичної особи. Цивільна правосуб'єктність юридичної особи // Сучасні проблеми цивільного права та процесу : навч. посіб. / С. О. Сліпченко, О. В. Синегубов, В. А. Кройтор та ін. ; за ред. Ю. М. Жорнокуя та Л. В. Красицької. Харків : Право, 2017. 808 с.
3. Блашук Т. В. Організаційна єдність як ознака юридичної особи. *Підприємництво, господарство і право*. № 10. 2005. С. 41–45.
4. Борисова В. Теорії сутності юридичної особи: історія і сучасність. *Вісник Академії правових наук України*. Харків : Право, 2001. № 4 (27). С. 117–130.
5. Борисова В. Інститут юридичної особи у праві України. *Право України*. 2010. № 12. С. 25–31.
6. Зозуляк О. І. Обмеження дієздатності юридичної особи. *Приватне право і підприємництво*. 2009. Вип. 8. С. 61–64.
7. Калаур І. Р. До питання про право власності юридичної особи. *Актуальні проблеми вдосконалення чинного законодавства: Збірник наукових статей*. Харків ; Івано-Франківськ, 2002. С. 83–89.
8. Кучеренко І. М. Організаційно-правові форми юридичних осіб приватного права : монографія. Київ : Аста, 2004. 328 с.
9. Фролов В. Д. Правочиноздатність юридичної особи та її здійснення за цивільним законодавством України (цивілістичний аспект) : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.03. Одеса, 2004. 20 с.
10. Фролов В. Д. Правові аспекти реалізації правосуб'єктності юридичної особи. *Вісник господарського судочинства*. 2004. № 2. С. 219–225.
11. Кройтор В. А. Здатність юридичної особи бути позивачем та відповідачем у суді. *Проблема юридичної особи у цивільному праві України*. Матеріали науково-практичної конференції, присвяченої пам'яті проф. О. А. Пушкіна (Харків, 21 травня 2004 р.). Харків : НУВС ; ХЕПУ ; Прометей-Прес. С. 18–20.
12. Кройтор В. А. Здатність юридичної особи бути позивачем та відповідачем у суді як ознака юридичної особи. *Актуальні проблеми цивільного, житлового та сімейного законодавства*. Матеріали науково-практичної конференції, присвяченої 90-річчю з дня народження доктора юридичних наук, професора В. П. Маслова. Харків, 16 березня 2012 р. Харків : Право, 2012. С. 73–76.
13. Кройтор В. А. Юридичні ознаки закладу охорони здоров'я як спеціального суб'єкта медичних правовідносин. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2023. № 12. С. 108–111.
14. Кройтор В. А. Заклади охорони здоров'я як спеціальні суб'єкти медичних правовідносин в умовах подальшого реформування системи охорони здоров'я в Україні. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету*. 2023. № 65. С. 38–42.
15. Цивільний кодекс України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15#Text>.
16. Цивільний кодекс 1963 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1540-06#Text>.
17. Гусак О. С. Принципи судочинства в системі принципів права: теоретико-правові аспекти : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.01. Київ, 2017. 225 с.
18. Hutton, Ch. *Language, Meaning and the Law*. Edinburgh University Press, 2009. 244 p.
19. Любченко М. І. Юридична термінологія: поняття, особливості, види: монографія. Харків: ТОВ «ВИДАВНИЦТВО ПРАВА ЛЮДИНИ», 2015. 280 с.
20. Цивільне право : підруч. : у 2 т. / В. І. Борисова (кер. авт. кол.), Л. М. Баранова, Т. І. Бегова та ін. ; за ред. В. І. Борисової, І. В. Спасько-Фатєєвої, В. Л. Яроцького. Харків : Право, 2011. Т. 1. 656 с.
21. Цивільне право України : у 2 кн. / за ред. О. В. Дзери. Київ, 2002. Кн. 1. 874 с.
22. Підприємницьке право України : підруч. / за заг. ред. доц. Р. Б. Шишки. Харків : Еспада, 2000. 480 с.
23. Цивільне право України : підруч. / Є. О. Харитонов, Н. О. Саніахметова. Київ : Істина, 2003. 776 с.